

МАЛІННІКОВА Д. К.,
старший викладач кафедри
правознавства і фінансів
(Полтавський інститут економіки
і права)

УДК 340.13

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.1.12>

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОЦЕДУРИ МЕДІАЦІЇ У СПАДКОВИХ СПРАВАХ

Стаття досліджує ефективність використання медіації як альтернативного методу вирішення конфліктів у сфері спадкового права. Ця тема набуває особливої актуальності в сучасному суспільстві, де спадкові суперечки часто можуть призвести до розладу в сім'ях та між особами, а також спричинити велику кількість судових процесів. Варто зауважити, що медіація не являється магічним інструментом який швидко та ефективно вирішить будь – який спір між сторонами, на це впливає багато чинників, в тому числі і соціокультурні, адже велике значення має рівень готовності суспільства та окремих індивідів брати на себе відповідальність за вирішення певних правових питань. Саме в таких категоріях справ, де особистісна та емоційна складова переважає у сторін, для зниження рівня конфлікту та можливого збереження відносин у середині родини, застосування саме медіації може допомогти не лише вирішити спір, а й урегулювати сімейні відносини. У статті аналізується процес медіації, його переваги порівняно з традиційними судовими шляхами розв'язання спорів та можливість досягнення консенсусу через взаємодію сторін. Досліджуються також практичні аспекти застосування медіації у спадкових справах, включаючи підготовку та роль медіаторів, процес комунікації між сторонами та психологічний аспект вирішення спорів. Заслугує на увагу також обговорення можливостей інтеграції медіації у правову систему країни та сприяння її поширенню серед широкої громадськості через освітні та інформаційні кампанії. У даному контексті розглянемо нідерландську модель присудової медіації, де медіація чужою включена в організацію роботи судів та саму юридичну систему. Висновки статті підкреслюють важливість впровадження медіації у сфері спадкового права як засобу забезпечення справедливих та мирних рішень для всіх сторін, що беруть участь у спадкових процедурах.

Ключові слова: *альтернативне урегулювання спорів, медіація, присудова медіація, спадкові справи, конфлікти.*

Malinnikova D. K. The effectiveness of mediation procedure in inheritance cases

The article explores the effectiveness of using mediation as an alternative method for resolving conflicts in the field of inheritance law. This topic is particularly relevant in modern society, where inheritance disputes can often lead to family discord and numerous legal proceedings. It is worth noting that mediation is not a magical solution that quickly and effectively resolves any dispute between parties; rather, its efficacy depends on various factors, including socio-cultural ones, as the readiness of society and individuals to take responsibility for resolving legal issues is crucial. In cases where personal and emotional aspects prevail, such as in family matters, the application of mediation can not only help resolve disputes but also regulate family relationships, thus reducing conflict levels and potentially preserving familial

bonds. The article analyzes the mediation process, its advantages compared to traditional judicial methods of dispute resolution, and the potential for achieving consensus through party interaction. Additionally, practical aspects of applying mediation in inheritance cases are examined, including mediator training and roles, communication processes between parties, and the psychological aspect of conflict resolution. Furthermore, the discussion includes the possibilities of integrating mediation into the country's legal system and promoting its dissemination among the general public through educational and informational campaigns. In this context, the Dutch model of court-annexed mediation is considered, where mediation is effectively integrated into the organization of court proceedings and the legal system itself. The conclusions of the article underscore the importance of implementing mediation in the field of inheritance law as a means of ensuring fair and peaceful resolutions for all parties involved in inheritance proceedings.

Key words: *alternative dispute resolution, mediation, court-annexed mediation, inheritance cases, conflicts.*

Вступ. У сучасному світі спадкові справи часто стають джерелом серйозних конфліктів та суперечок серед спадкоємців. Ці суперечки можуть виникати через невизначеності свого правового статусу, розбіжностей у розумінні певних аспектів щодо розподілу спадкового майна та незгодами з волею спадкодавця визначеною в заповіті, а також через емоційні та особисті фактори у відносинах між спадкоємцями. У зв'язку з цим, вирішення спадкових конфліктів стає актуальною проблемою, яка вимагає ефективних та мирних підходів. Медіація, як альтернативний метод вирішення спорів, набуває все більшої популярності в таких ситуаціях, в більшій мірі через неформальне поширення через нотаріусів, які в певних ситуаціях можуть допомогти сторонам знайти вихід у питаннях розподілу майна в порядку спадкування. Як правильно описували Марія Бондарева та Тетяна Шмарьова, переваги альтернативного врегулювання спорів у контексті юридичних процесів очевидні, а нотаріальна діяльність, будучи безспірною і спрямованою на охорону прав, інтересів учасників цивільних правовідносин, органічно узгоджується з необхідністю застосування окремих методів та інструментарію загальної медіації. Тож взаємозв'язок нотаріальної процесуальної діяльності і примирних процедур, що можуть реалізуватися в межах нотаріальної процедури як складової останньої, заслуговує окремого дослідження [1].

В умовах воєнного стану в країні, змін зазнали усі сфери суспільного та приватного життя, в тому числі зміни відбулись і у сфері спадкування. Збільшення викликів та правової невизначеності вплинули на зростання кількості спадкових спорів. На сайті Східного міжрегіонального управління юстиції зазначено, що не зважаючи на війну та чисельні складнощі, впродовж тільки 2022 року приватними та державними нотаріусами було відкрито спадкових справ:

- на Донеччині – понад 3,5 тисячі;
- на Луганщині – 4;
- на Полтавщині – майже 19 тисяч;
- на Сумщині – близько 14 тисяч;
- на Харківщині – 20 тисяч;
- на Чернігівщині – 15 тисяч [2].

А отже, можемо резюмувати, що і кількість правових питань, що виникають у спадкоємців, у зв'язку з відкриттям спадщини пропорційно зростає і потребує вирішенню.

Постановка завдання. У цій статті буде розглянуто ефективність процедури медіації в спадкових справах, а також її переваги порівняно з традиційними судовими методами розв'язання конфліктів, а також зміни у сфері спадкування під час війни, які впливають на динаміку розвитку медіації у цій сфері.

Результати дослідження. Під час війни, сфера спадкування стикається з рядом викликів та проблем, які можуть значно ускладнити процес визначення кола спадкоємців, прав

спадкоємців та розподілу спадщини. В ході дослідження ми виокремили декілька основних проблем, з якими ми в тому числі перетинаємось у ході практичної діяльності та надання правової допомоги:

1. Втрата правовстановлюючої документації та документації що підтверджує факт відкриття спадкової справи. Під час війни ми стикаємось з проблемами коли будь – які правовстановлюючі документи у спадкоємців відсутні, а також відсутні відомості, що підтверджують їх статус спадкоємців та те, що вони подали вчасно заяви про прийняття спадщини. Окрім того, існує проблема повного знищення нотаріальних архівів та втрати спадкових справ, що заводились нотаріусами на територіях, де на даний час ведуться бойові дії чи на тимчасово окупованих територіях. Адже, в останню чергу люди думали за те, аби врятувати документацію у критичний для життя момент. Усе це в сукупності призводить до складнощів у визначенні законних спадкоємців та в подальшому оформленні права власності в порядку спадкування.

2. Втрата зв'язків між родинами та спадкоємцями. Внаслідок війни спадкоємці можуть втратити зв'язок між собою або втратити доступ до документів, які є необхідними для визначення кола спадкоємців. Окрім того, в певних ситуаціях потенційні спадкоємці навіть можуть не знати про смерть спадкодавця, який помер на тимчасово окупованій території чи територіях де ведуться бойові дії. Це може ускладнити вирішення спадкових питань та призвести до конфліктів. Не рідко бувають й випадки коли втрачається і зв'язок з нотаріусом, що заводив спадкову справу та до якого сторони подавали заяву про прийняття спадщини чи оформлювали заповіт.

3. Вимушене переміщення та евакуація населення. Військові дії можуть змусити спадкоємців переселятися або евакуюватися, що ускладнює доступ до спадкового майна, яке в тому числі може бути частково або повністю зруйнованим та документів на рухоме, нерухоме майно або документів, що підтверджують ступінь споріднення чи спільне проживання без реєстрації шлюбу, документів що підтверджують права на спадкове майно, як то заповіт.

4. Приховування інформації та фальсифікація документів. В умовах війни можуть збільшитися випадки підробки документів або їх фальсифікації, а також випадків приховування одними спадкоємцями інформації від інших з метою отримання прав на спадкове майно без відома інших осіб, або ж приховування інформації про смерть спадкодавця, аби інші спадкоємці пропустили шестимісячний термін на подання заяви про прийняття спадщини.

Описані вище виклики, це лише невелика частина того, з чим ми стикаємось у своїй практичній діяльності і з чим стикаються спадкоємці, що перебувають в Україні та поза її межами. В певних категоріях справ, як, наприклад у випадках втрати правовстановлюючих документів та відсутності відомостей по нерухомому майну в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, не обійтись без звернення до суду, адже жодне урегулювання спору в таких справах буде неефективним. Але в певних категорія справ, медіація могла б значно полегшити процес вирішення спорів між спадкоємцями та вийти з нього з позицією “win – win”, яка дуже влучно описана в гарвардському методі ведення перемовин, що розроблений Роджером Фішером, Вільямом Юрі та Брюсом Паттоном. Автори – провідні фахівці Гарвардського переговорного проєкту, які пропонують дієвий спосіб принципів перемовин – сприймати опонентів як співучасників вирішення проблеми, а не як ворогів, цей метод покладений і в основу медіаційних процедур, який в тому числі може використовуватися самими нотаріусами з метою урегулювання спору.

Гарвардський метод переговорів включає в себе чотири основні принципи:

1. Концентрація на людях: відокремлюйте людей від проблеми, тільки так можна прибрати негативну емоційну складову у відносинах.

2. Інтереси: концентруйтеся на пошуку справжніх інтересів, а не на позиціях сторін.

3. Пошук варіантів: винаходьте як можна більше взаємовигідних варіантів розв'язання ситуації.

4. Критерії: наполягайте на використанні об'єктивних критеріїв, які є законними, та які реально виконати.

По суті усе викладене вище гармонійно складає основу успішної медіації та є її важливими елементами. Слушним, в даному контексті, буде зауваження Марії Бондаревої, яка вказала що примирювальний (медіативний) елемент у структурі нотаріальної діяльності не вступає в конфлікт з іншими формами примирних процедур (наприклад, досудовими чи судовими). Нотаріальна й медіативна діяльність переслідують дещо різні цілі – надання правам і фактам юридичної вірогідності та вирішення конфлікту відповідно. Проте метою застосування нотаріальної медіації є досягнення взаємовигідного для сторін результату, уникнення необхідності звернення сторін до суду в разі виникнення конфліктної ситуації в нотаріальному провадженні [3].

У даному випадку для ефективного вирішення спадкових спорів між спадкоємцями, нотаріус може використати певні елементи медіації у своїй роботі для примирення сторін. Так у спадкових справах, де існує потреба визначити обсяг спадкового майна та коло спадкоємців, задля ефективного розподілу майна між ними, або ж вирішити спірні питання між спадкоємцями та наявними кредиторами спадкодавця, нотаріус виступає як нейтральний та незацікавлений посередник, що формує певний рівень довіри сторін, який у медіації є базовим для успішного вирішення спору. В той же час нотаріус завжди перевіряє та встановлює фактичні обставини справи керуючись виключно наявними у нього документами, перевіряє правоздатність сторін та з'ясовує чи відповідає їх волі ті чи інші дії, та чи не проводяться вони під примусом. Ось цей принцип доброї волі та згоди сторін покладений і в основу медіаційної процедури і являється важливим елементом у нотаріальній діяльності. Варто зауважити, що у нотаріусів є велика перевага в частині надання спадкоємцям певних юридичних порад, яким чином краще вирішити їх спадковий спір. Адже нотаріуси не обмежені в праві надавати роз'яснення законодавства, складати проекти договорів та надавати сторонам свої рекомендації. В цьому аспекті варто зазначити, що нотаріус жодним чином не має права «тиснути» на сторони або спонукати їх до прийняття рішення і внаслідок навіть свого правового статусу, який закріплений у Законі України «Про нотаріат», зокрема у ст.ст. 5, 8. Він не має права надавати перевагу жодній із сторін і зобов'язаний підтримувати та забезпечувати баланс інтересів сторін, у тому числі й третіх осіб, яких стосується спір [4, с. 138].

Ще одним важливим елементом в медіації, який притаманний і під час вирішення спадкових спорів нотаріусами, варто вказати вчинення дій з дотриманням принципу верховенства права, який Дж. Гаррінгтон, А. Дайсі характеризували, як засіб забезпечення пріоритету природних прав людини у суспільних відносинах, в яких, наприклад, «моральне право» є таким же беззаперечним аргументом, як і вимога закону. Принцип верховенства права в спадкових справах знаходить своє відображення в безпосередньому врахуванню прав дітей у спадкових справах чи інших осіб, які за законом мають право на обов'язкову частку у спадковому майні. Більшість вихідних засад, які характеризують сутність і значення медіації, збігаються або співвідносяться з класичними принципами нотаріальної діяльності, тому нотаріус – це бажаний учасник відносин у сфері медіації [5].

В той же час, не варто забувати, що поряд з можливим використанням елементів медіації під час вирішення спадкових справ, самі нотаріуси наділені правом проводити повноцінну процедуру медіації. Верховна Рада 16 листопада 2021 року прийняла Закон України «Про медіацію», який визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту, принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою [6]. Закон України «Про нотаріат» у ст.1 закріпив, що нотаріуси можуть проводити медіацію у порядку, визначеному законом, за умови проходження ними базової підготовки медіатора [7]. Повноцінну процедуру медіації у спадкових справах варто проводити тоді коли ступінь ескалації конфлікту між спадкоємцями є надто високим, та у сторін переважає особистісний та емоційний фон над пошуком раціонального рішення. Медіація за участю нотаріуса у спадкових спорах буде високоефективною, адже нотаріуси завдяки своїм навикам та практичним знанням, можуть відслідкувати аби при досягненні сторонами згоди були дотримані права усіх сторін, що є своєрідною гарантією законності такої згоди та її майбутнього виконання. При

чому успішною дана процедура медіації буде вважатись не лише коли сторони підпишуть медіаційну угоду, а й якщо за наслідками медіації сторони укладуть у нотаріуса, наприклад, угоду про розподіл спадкового майна.

Усе описане вище стосується ситуацій коли спадкоємці добровільно намагаються вирішити спори, що виникли в процесі спадкування. Проте, існують випадки, коли нотаріуси не застосовують можливі примирні процедури, або ж самі сторони не виявляють такого бажання через недовіру та певні побоювання і тоді звісно спадкоємці скеровуються до суду для вирішення там своїх правових суперечок. Судові спори це завжди не лише емоційно важкий процес для спадкоємців, адже тут йде мова про можливе порушення сімейних зав'язків, а й фінансово та часово затратні процеси, в ході яких одна з сторін обов'язково буде в програші, а інколи і обидві сторони не отримують бажаного результату за наслідками проголошеного рішення.

Нами була проаналізована практика присудової медіації в Нідерландах і певні її аспекти було б корисно використати і в Україні та застосовувати саме до певних категорій справ, до яких можна віднести і спадкові спори.

Існує кілька способів, коли юридичні спори, що розглядаються в судах Нідерландів, можуть бути направлені на медіацію: така опція може бути запропонована в письмовому вигляді суддею після звернення до суду, але перед початком судового провадження (письмове направлення); направлення на медіацію може бути усним під час судового засідання (усне направлення); сторони під час судового провадження можуть самостійно звернутися за допомогою до медіатора (самонаправлення). Цікаво, що у випадку письмового направлення сторонам з боку суду надсилається лист із рекомендаціями розглянути опцію присудової медіації стосовно їхнього спору. Додатком до такого листа є анкета з питаннями, що дозволяє сторонам спору провести самотестування щодо допустимості медіації між ними. В нідерландських судах вважається, що медіація є прийнятною, коли хоча б на одне із питань у анкеті сторони відповіли ствердно [8].

Національним законодавством України теж передбачено обов'язок суду сприяти у вирішенні спору сторонам. Так відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 197 ЦПК України, саме на суд покладено повноваження з'ясувати, чи бажать сторони укласти мирову угоду, передати справу на розгляд третейського суду або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді, у разі згоди учасників справи. Але, як показує практика, судді не активно використовують таку можливість запропонувати сторонам повноцінну процедуру медіації, як альтернативу у вирішенні їх спору. Хоча спрямування сторін на примирення саме з боку суду, по – перше сприяла б збільшенню рівню довіри сторін до медіації, а по – друге формувала б належний рівень обізнаності про такий альтернативний метод вирішення спору, адже багато громадян не знають про існування медіації та її переваги над судових розглядом справ. В даному випадку можна було б запозичити позитивний досвід нідерландської моделі присудової медіації. Вона посприяла б розвитку клієнтоорієнтованих судів, де судді діють нешаблонно, шукають справді індивідуальні, персоналізовані рішення судових спорів [8].

Висновки.

У висновку слід підкреслити, що медіація є швидким, ефективним та гнучким методом, який може враховувати унікальні потреби та інтереси кожної сторони. Крім того, вона сприяє захисту вразливих груп, забезпечуючи їм справедливе представництво в процесі розподілу спадщини. У вирішенні спадкових спорів, застосування медіації можливе як самими нотаріусами на етапі вирішення питань пов'язаних з відкриттям спадщини та розподілом спадкового майна, так і на етапі судового спору, якщо сторони вже звернулись до суду задля вирішення спірних питань. При цьому, нотаріусу не обов'язково проводити повноцінну процедуру медіації, а застосувавши лише певні елементи медіації, які описані в статті, привести сторони до заключення певного нотаріального акту, який є прийнятним для спадкоємців.

Для підвищення ефективності медіації в спадкових справах можна вживати низку заходів:

–забезпечення якісних навчальних програм для медіаторів для забезпечення їхньої професійної компетентності та навичок у вирішенні спадкових конфліктів;
– наадання сторонам інформації про процес медіації та їхні права та обов'язки під час цього процесу для забезпечення їхньої готовності до співпраці та активної участі;
– розробка індивідуального підходу для кожної конкретної спадкової справи, враховуючи особливості сімейних відносин та конкретні потреби сторін;
– залучення фахівців у сфері права, психології та інших відповідних галузей для надання консультацій та експертної підтримки під час медіаційного процесу.
– проведення систематичного моніторингу та оцінки ефективності медіаційних процесів у спадкових справах для виявлення успішних практик та можливостей для подальшого вдосконалення.

Ці заходи можуть сприяти підвищенню ефективності медіації в спадкових справах та сприяти досягненню мирного та справедливого вирішення спорів між спадкоємцями.

Список використаних джерел:

1. Марія Бондарева, Тетяна Шмарьова. Розвиток альтернативного врегулювання спорів в Україні: на прикладі застосування медіації в нотаріаті та врегулювання спорів за участю судді. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a5fc7dd4-85f1-449c-8965-63fc559bc6c1/content>.
2. Зміни у процесі спадкування під час воєнного стану. Східне міжрегіональне управління юстиції. URL: <https://www.sumyjust.gov.ua/novini/zminy-u-prochesi-spadkuvannya-rid-chas-voennogo-stanu/> (дата звернення 12.02.2024 року).
3. Марія Бондарева. Медіативний аспект у нотаріальній діяльності з оформлення спадкових справ. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/1/2.pdf>.
4. М. М. Дякович. Пропозиції щодо розвитку медіації в нотаріальній практиці нотаріусів України. *Часопис Київського університету права*. 2014/4. С. 137 – 139.
5. Марина Мироненко Основні принципи здійснення медіації нотаріусом в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022 рік. 4(32). URL: <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/apl/article/viewFile/1471/1519>.
6. Закон України «Про медіацію». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2022, № 7, ст.51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
7. Закон України «Про нотаріат», *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1993, № 39, ст.383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>.
8. Павло Бартусяк. Присудова медіація: досвід Нідерландів. URL: <https://law.chnu.edu.ua/prysudova-mediatsiia-dosvid-niderlandiv/>.

